

Душка Б. КЛИКОВАЦ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 20. 12. 2021.
Прихваћен: 2. 3. 2022.

О УПОТРЕБИ ЗАМЕНИЧКИХ ПРИЛОГА *ОДАВДЕ, ОДАТЛЕ, ОДАНДЕ*

У раду се, на теоријским основама когнитивне лингвистике, разматра семантика и употреба заменичких прилога *одавде*, *одатле* и *оданде*. Утврђује се да се од две семантичке компоненте тих прилога – а то су место почетка кретања и простор учесника у комуникацији – семантичка разуђеност тиче прве. Свако значење се описује (заједно са синтаксичким функцијама прилога), почев од централног ка онима изведеним механизмима метафоре и метонимије, а затим се значења повезују у семантичку одн. употребну мрежу, која се приказује и схематски.

Кључне речи: српски језик, показне речи, заменички прилози *одавде*, *одатле* и *оданде*, когнитивна лингвистика, метафора, метонимија.

1. Увод

1.1. Заменички прилози *одавде*, *одатле* и *оданде* (даље: ЗП) јесу упућивачке (деиктичке) речи, чији појмовни садржај обухвата две компоненте:

- 1) место почетка кретања (МПК);
- 2) простор учесника у комуникацији – говорника, саговорника, односно особе која не учествује у комуникацији.

Другим речима, ови прилози упућују на место почетка кретања које се налази у простору говорника, простору саговорника, односно у простору који је далеко од њих. Видећемо да је семантичка одн. употребна разуђеност ових прилога у вези с првом компонентом, те да се њихова употребна мрежа развија механизмима метафоре и метонимије.

* klikovac@afrodita.rcub.bg.ac.rs

Пошто су семантика и употреба ових трију прилога веома сличне (мада не идентичне), разматраћемо их заједно. Поћи ћемо од њихове основне употребе – упућивања на место почетка кретања у физичком простору, при чему кретање може бити стварно (т. 2) или замишљено (т. 3). Затим ћемо размотрити једно метонимијско значење – упућивање на место порекла (т. 4), и метафоричка значења – упућивање на узрок и извор (т. 5), на премису (т. 6), на „место” у времену (т. 7) и на „место” у активности (т. 8). Током анализе наводићемо и синтаксичке функције ових прилога. Рад завршавамо закључком (т. 9).

1.2. Прилози *одавде*, *одатле*, *оданде* обрађују се у једнојезичним речницима српског језика – најподробније у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* (одсад: *РСАНУ*), а помиње их, и износи о њима неколико детаља, и П. Пипер у својој контрастивној студији о заменичким прилозима (Пипер 1988). На те изворе ћемо се у току рада освртати на одговарајућим местима, а на крају рада даћемо и неке напомене о обради ових прилога у *РСАНУ*.

Наша анализа је извршена на теоријским основама когнитивне лингвистике – пре свега теорије прототипа (Тејлор ³2003) и теорије појмовне метафоре (Лејкоф/Џонсон ²2000; Кликовац 2004; Кевечеш ²2010). Те теоријске поставке већ су добро познате у нашој средини (в. и Расулић/Кликовац 2014), па ћемо само кратко рећи да полазимо од претпоставке да су лексичке категорије образоване око прототипа, да се у центру категорије по правилу налазе значења везана за физички простор, а да су у ширењу семантичке мреже важни механизми (појмовне) метафоре и метонимије.

Појмовна и термилошка решења у вези с показним речима преузимамо од И. Клајна (1989): упућивање (*деикса*) обухвата *егзофору*, која је упућивање на ванјезичку стварност, и *ендофору*, која је упућивање на садржину контекста – а он може претходити заменичкој речи (у случају *анафоре*) или за њом следити (што називамо *катафора*). Егзофора пак може бити *остензивна*, када је указивање праћено гестом, и *ментална*, кад говорник упућује на појам који постоји у његовим мислима.

Овакав приступ већ смо применили у анализи других показних речи (Кликовац 2013, 2016, 2017, 2018, 2020а, 2020б).

1.3. Корпус за ово истраживање сачињавају следећа дела: *Сумњиво лице* Б. Нушића (скраћеница: Н.), *Људи говоре* Р. Петровића (скр.: П.), *Башта сљезове боје* Б. Ћопића (скр.: Ћоп.), *Корени* Д. Ћосића (скр.: Ћос.), *Травничка хроника* И. Андрића (скр.: А.), *Антологија народних приповедака* В. Ђурића (скр.: *Ант.*), као и по стотину примера за сваки од ових прилога из електронског Корпуса српског језика, који се развија на Математичком факултету УБ (скр.: ЕК).¹ У обзир су узети и примери из *РСАНУ* и *Речника српскога језика* (даље: *РСЈ*).

¹ Наведена дела (осим *Травничке хронике*) доступна су на сајту Учитељског факултета у Београду, а електронски корпус на адреси <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>.

Број потврда ЗП из наведених дела омогућава нам да закључимо о њиховој сразмерно ниској фреквентности:

	Одавде	Одатле	Оданде
А.	4	4	/
Ант.	8	6	4
Н.	4	3	2
П.	4	/	5
Ћоп.	2	2	/
Ћос.	12	4	2

1.4. Кад је у питању физички простор (т. 2, 3, 4), место на које упућују ЗП може бити различитих врста:

- 1) унутрашњост објекта који је по конфигурацији садржатељ (просторија, зграда и, метонимијски, институција, затим насељено место, област, држава, као и предмети попут кревета, делови пејзажа као што је јама, и разни други тродимензионални и дводимензионални садржатељи); тада је ЗП еквивалентан предлошко-падежној конструкцији (даље: ППК) *из*+ген. (пр. 1, 5, 6, 9, 10 итд.);
- 2) горња површина објекта који има конфигурацију носитеља (издигнута места као што су острво, врх, мост, обала, трибина, столица, сто, сплав итд.; површине као што су пут, средина дворане, мапа, планета, железничка станица, небо итд., или, једноставно, место на којем се неко/нешто налази) или уопште површина објекта (ћошак улице и сл.); ЗП се тада може заменити конструкцијом *с(а)*+ген. (пр. 2, 4, 8 итд.);
- 3) објекат било какве конфигурације ако се он узима као целина; ЗП је тада еквивалентан конструкцији *од*+ген. (пр. 3, 21, 22 итд.).

Другим речима, прилози *одавде*, *одатле* и *оданде* су неутрални у погледу типа места на које упућују.²

² РСАНУ у дефинисању значења прилога *одавде* инсистира на разликовању места *из*, *од* и *са* кога почиње кретање (ти су случајеви раздвојени под *а*, *б*, *в* и *г* у оквиру т. 1). У дефинисању значења прилога *одатле* и *оданде* та разлика се – по нашем мишљењу, оправдано – не прави.

2. Упућивање на МПК у физичком простору (1): кретање је стварно

2.1. Упућивање на место почетка кретања човека, предмета или материје

Ово је употреба која је за ЗП прототипична: у физичком простору одиграва се стварно кретање, а и место почетка кретања и ентитет који се креће конкретни су (а не апстрактни) појмови. Уз то, ово је употреба која је посведочена далеко највећим бројем примера и уз највећи број глагола.

Ти глаголи означавају или подразумевају кретање. Навешћемо (азбучним редом) оне који су у нашем корпусу употребљени као непрелазни одн. прелазни.

– Непрелазни: *бежати, враћати се, дићи се (=поћи), долазити, губити се, доспети, дочепати се, изаћи/изићи, извиривати, извући се, излазити, иселити се, истицати, ићи, кренути, кретати, купити се, летети, мицати се, нападати, одвући се, одлазити, одлетети, одселити се, отићи, отпутовати, побећи, повлачити се, (по)вратити се, поврвети, повући се, појавити се, полазити, полетети, померити се, поћи, преносити се, прећи, пристићи, путовати, силазити, склањати се, склонити се, скокнути, спасти се, стићи, стизати, укључити се, упутити се, упућивати се, чистити се.*

– Прелазни: *вратити, вући, добијати, довести, донети, доносити, закотрљати, избацити, извадити, извући, изнети, износити, испалити, испраћати, истерати, истиснути, истргнути, ишчупати, најурити, одаслати, одвести, одвозити, повести, покуповати, посећивати, послати, преместити, пренети, проследити, протерати, скинути, склонити, слати, спровести, ћушкати, узети, узимати.*

- (1) На десној високој обали лежи град Васјуки. Одавде се одвози шумска грађа [...]. (ЕК) [= из града]
- (2) Пред њим је стајала Луси, десетак метара далеко. „Склањај се одатле!” довикну јој он [...]. (ЕК) [= с места на којем стојиш]
- (3) Он [нови закон] би омогућио да се петком метроом дође до **краја града**, а одатле даље, без проблема. (ЕК) [= од краја града]
- (4) [...] на улици, преко пута, још понеки пешак. „Па јесам им рекао да склоне **оне** људе оданде”, чује се у позадини глас директора полиције [...]. (ЕК) [= с оног места]

Овде је потребно неколико додатних напомена. Употреба ЗП с глаголом *избрисати* резултат је метафоре БРИСАЊЕ (ТЕКСТА) ЈЕ ОДСТРАЊИВАЊЕ (ПРЕДМЕТА). ЗП се употребљава и с речцом *хајде(мо/те)*, глаголским именицама (*излаз, повлачење, поход, пропуштање, убацивање*), односно са рашчлањеним (декомпонованим) глаголима (*изводити диверзије, правити излете, пружити помоћ*). Објекат који се креће може бити садржан у значењу самог глагола: *пити, пуцати, тући* (= пуцати на гол), (*финансијски*) *помагати* (подразумева се да се креће течност која се пије, метак, лопта, односно но-

вац). Најзад, ако се из датог контекста може реконструисати, глагол се може и изоставити:

(5) Нећу одавде. Ово је најмекши кревет [...]. (Ћос.)

ЗП имају функцију прилошке одредбе или, чешће, допуне за место почетка кретања. Осим што траже такву, неки глаголи морају или могу имати и друге допуне – најчешће за правац или место завршетка кретања. Примера ради, глагол *ићи* може бити употребљен само са допуном за МПК, али и са допунама *на неко место, до неког места, према неком месту, даље*; глаголи *упућивати се* или *спровести* морају имати и допуну као што су *ка неком месту*, одн. *на неко место*; итд.

2.2. Упућивање на извор чулног утиска

У овом случају говорник упућује на место где се налази извор некаквог чулног утиска. Најчешће је то звук (пр. 6, 7), може бити и светлост (пр. 8), а могуће је замислити и примере у којима до доживљавача допире неки други чулни утисак – пре свега мирис. Звук, светлост и мирис се концептуализују као материја у покрету (иако нетипична врста материје – в. Кликовац ²2006: 43), која извире на неком месту и с тог места долази до доживљавача.³ Употребљени глаголи су *долазити*, *допирати*, *чути* (за звук), односно *ухватити* (за светлост).

У овој употреби посведочени су у нашем корпусу само прилози *одатле* и *оданде*, мада би се лако могао замислити и пример са прилогом *одавде* (нпр. *Одавде до њих не може да допре никакав звук*). Синтаксички, субјекат реченице најчешће означава сам чулни утисак, кад ЗП има синтаксичку функцију допуне за место (пр. 6) или прилошког дела предиката (пр. 7), али може означавати и неки други појам, кад ЗП има функцију атрибута (пр. 8).

- (6) Бата је погледао око себе. На његовом кревету, у дну, испод ћебади, видео је дебело клупко које се померало. Одатле је долазило пискутање и тренутак касније Карлсон је промолио своје црвено лице између чаршава. (ЕК)
- (7) Али одакле **се чује** ова музика, ово коло, све време, **није оданде**, из центра, негде је ту лево од ње... Аха, музика **долази** кроз главна врата, неко свира у ходнику. (ЕК)
- (8) „Какав је Исток? Видећете. У блицу апарата ухватио сам **светло оданде** [...]”, поручио је Запоровски београдској публици. (ЕК)

2.3. Упућивање на место с којег се шаље порука

Говорник овим прилозима може упућивати на место с којег се шаље порука. Та употреба надовезује се на претходну, јер извор поруке (човек) ода-

³ РСАНУ не издваја овај случај посебном дефиницијом, али под *оданде* наводи пример *Погнаше се небом вјетри, / а оданде плахе муње* (И. Мажуранић).

шиље звук, али тај звук у овом случају носи и некакво значење, тј. резултат је комуникативне намере.⁴

Употребљени су глаголи одн. изрази *јављати се, јавити (се), оцењивати, пребацивати, позвати, препоручивати, упућивати критике, упутити позив, заповедати, говорити, написати писмо, писати (текстове), имати вести, демантовати, потражити податке, признавати, показивати пут, стизати* (о вести). У основи овакве употребе ЗП стоји метафоричка концептуализација ПОРУКЕ КАО ПРЕДМЕТА, одн. КОМУНИКАЦИЈЕ КАО РАЗМЕНЕ ПОРУКА-ПРЕДМЕТА. Иако се у метафоричкој представи комуникације поруке крећу хоризонтално између пошиљаоца и примаоца, забележили смо и случај (пр. 10) кад се порука упућује вертикално нагоре – несумњиво захваљујући комбинацији с метафором ВРЕДНО ЈЕ ГОРЕ, односно, прецизније, ДУХОВНО ЈЕ ГОРЕ.

ЗП имају синтаксичку функцију прилошке допуне или одредбе за место.

(9) [...] минут тел. разговора са Канадом плаћа се, тамо, 40 центи, дакле, око 20 динара, а одавде кад **зовете** 37 динара. (ЕК)

(10) [...] Крагујевац [је] град који је успео да васкрсне после дуге кризе [...]. Зато се надамо и верујемо да ће се одавде и са овог светог **места уздићи** снажна **порука** [...]. (ЕК)

Прилози *одавде, одатле, оданде* могу у овој употреби бити у опозицији са *овде, ту, тамо/онде*; тако у пр. 11 није исто потражити податке *оданде*, тј. са неког места, и *онде*, тј. на неком месту:

(11) Адвокат је саветовао да ништа не предузимају док оданде не потраже податке о Ристи. Збиља је стигао акт којим се траже подаци о Ристину „предживоту”. (ЕК)

2.4. Упућивање на место с којег се контролише

У овом случају говорник заменичким прилогом упућује на место на којем се налази ентитет (обично човек) који контролише активност или процес који се одвијају ван тог места. У корпусу нема примера са прилогом *оданде*, али чини се да нема сметњи да се употреби и он.

Ови заменички прилози често стоје у опозицији са заменичким прилозима са статичким значењем; нпр. упалити светло *овде* и упалити светло *одавде* јасно је различито (в. пр. 12), јер светло смешта у различит простор (унутар одн. ван места на које се упућује заменичким прилогом). Слично је и у пр. 13.

ЗП имају синтаксичку функцију прилошке допуне или одредбе.

(12) – Где смо? [...] Зашто нисмо упалили светло? – У сали. Не може да **се упали** одавде, прекидачи су на сцени. (ЕК)

⁴ РСАНУ овај случај не издваја, али наводи један такав пример у оквиру одредница *одавде* (*Мислио сам ... да вам се који пут одаведен јавим* (Српски лист, 1880)) и два под *оданде* (*Мицко их се сећа и јавља им се оданде* (С. Сремац); *У Стамбол су се већ увукли ђаури: оданде више не излази воља пророкова* (М. Милићевић)). Под *одатле* нема таквих примера.

- (13) После августовске капитулације на Букуљи, Пећанац се преселио у Београд и одатле једно време **командовао** борбом против устаника. (ЕК)

2.5. Упућивање на место на којем се опажа

Говорник може заменичким прилозима упућивати на место на којем се налази опажач чулног (или некаквог другог) утиска. Најчешће је у питању опажање чулом вида, о којем сведоче сва три прилога (пр. 14); употребљени су глаголи *видети*, *гледати*, *осмотрити*, *посматрати*, *приметити*, као и именица *поглед*. За опажање чулом слуха у нашем корпусу налазимо примере с прилозима *одатле* и *оданде* (пр. 18); употребљен је глагол *слушати* и израз *ловити шумове*. Прилог *одавде* у тој употреби није у нашем корпусу посведочен, али је сасвим могућ. Тај прилог нуди примере и за опажање чулом мириса (пр. 16), за стицање некаквог општег утиска – с глаголом *чинити се* (пр. 17), па чак и за предвиђање, очекивање – с глаголима *назирати*, *слутити* (пр. 15); опет, и у тим употребама лако су могућа и преостала два прилога.

Синтаксички, ЗП има функцију прилошке допуне. Субјекат означава опажача, што је, како се чини, довољно да неутралише систематску опозицију између ових заменичких прилога и оних који упућују на статичко место.

- (14) – [...] **Види ли се** језеро одавде? – Ено, види се врло лепо. (П.)
- (15) Ирак срља у грађански рат, Северна Кореја је извела експлозивни атомски тест, у Ирану **се одавде назире** нешто слично и још опасније. (ЕК)
- (16) Механција без речи замрачи прозор и врата за собом затвори опрезно, тихо, као да газда спава. [...] А одавде, кад је кућа близу, док се уз каву одмара у овој соби, све **је сладуњави мирис** Симкине ланене кошуље, коју она увек чисту облачи чекајући га да се врати с пута. (Ћос.)
- (17) Умерена топовска паљба са једне и са друге стране **чини се одавде** свечана и безазлена [...]. (А.)
- (18) Прозори околних кућа су сасвим мрачни, али мора да **се оданде** љубопитљиво **слуша**, мора да су лица узбуђених девојака или жена, изнутра, уз саме прозоре. (П.)

И у овом случају се кретање одвија у физичком простору, али ентитет који се креће концептуализује се метафорички. Наиме, већ смо забележили да се поглед концептуализује као издужени ПРЕДМЕТ ПРУЖЕН ОД ПОСМАТРАЧЕВОГ ОКА ДО ПОСМАТРАНОГ ОБЈЕКТА (Кликовац 2004: 75–76); визуелна перцепција би, према томе, била ПРУЖАЊЕ ПОГЛЕДА – ИЗДУЖЕНОГ ПРЕДМЕТА ОД ОКА ДО ПОСМАТРАНОГ ОБЈЕКТА.

Што се опажања другим чулима тиче, могуће је да се она концептуализују по аналогији са чулом вида, на које се човек првенствено ослања; тако би одговарајућа метафора била ЧУЛО ЈЕ ИЗДУЖЕНИ ПРЕДМЕТ КОЛИ СЕ ПРУЖА ОД ОПАЖАЧА ДО ОПАЖАНОГ ОБЈЕКТА. Да се и друго по важности чуло – чуло слуха

– концептуализује на тај начин, показује глагол *ухватити*, за који *РМС*, под т. б.а, бележи и значење „опазити”; одговарајући пример од наведених био би *Тешко [је] било ухватити макар и једну ријеч* (Ј. Бенешић). Исто показује и глагол *хватати*, чијем значењу „примати ухом, слушати” *РМС* посвећује т. 1.в, са следећим примерима: *Хватам истанчаним слухом тихе, мацје кораке Терезине* (И. Козарчанин); *Криво суде о Вуку сви који држе да је само онако насумце хватао ријечи народне* (В. Јагић).⁵

Треба приметити да неки примери могу бити двосмислени: може се схватити да се заменичким прилогом упућује било на место на којем се налази опажач било на извор чулног утиска. Тако реченица *Оданде се ништа не чује* може значити и „Људи који стоје тамо ништа не чују” и „Ми не чујемо никакав звук са оног места”. Као и свака двосмисленост, и та се разрешава у контексту, па је у следећем примеру, иако би сама реченица у којој се јавља прилог *оданде* могла бити двосмислена, јасно да се њиме упућује на извор звука:

- (19) – Мислим да је сад већ готово. Бар се оданде више ништа не чује.
 [...] Онда се врата отварају [...]. Неко пита:
 – Дакле?
 – Дечак. (П.)

Помоћу изворног домена посматрања може се концептуализовати и циљни домен менталне активности (РАЗМИШЉАЊЕ/РАЗМАТРАЊЕ ЈЕ ПОСМАТРАЊЕ):

- (20) Та болест доводи генија на ниво оних хисторичних ликова који [...] у тој тежњи за моћи не знају за предах, јер би предах са собом донео могућност саморефлектовања, а оно би донело пропаст. Одатле, такође, треба **просуђивати** везу између моћи и културе. (ЕК)

3. Упућивање на МПК у физичком простору (2): кретање је замишљено

3.1. ЗП могу упућивати на место од којег се рачуна удаљеност до места на којем је смештен неки објекат. То друго место оријентише се према првом тако што се означава као крајња тачка замишљеног кретања од места на које се упућује прилозима *одавде*, *одатле*, *оданде*. Удаљеност до тог места изражава се прилозима (*не*)далеко, евентуално *близу*, или неким нумеричким изразом, а ЗП су, синтаксички гледано, њихове одредбе.⁶

⁵ Релевантно је и значење б.а. под истом одредницом – „примати; схватати; подешавати; преносити; снимати, бележити, записивати”, где се примери тичу визуелне (*Колико сам се веселио безбројним сликама што сам их уз пут хватао* (А. Радовановић)) и акустичке перцепције (*Не квари песму ... тачно хватај глас* (Б. Ђосић)). Један пример показује да се и снимање апаратом концептуализује као примање – „хватање” – чулом: *Сељачки говор ... је ... тако веран као да је фонографски хватам* (Ј. Скерлић).

⁶ *РСАНУ* овакву употребу ЗП уочава само у вези са прилогом *одавде* и даје за њу три примера, у оквиру т. 1.б. Остале случајеве замишљеног кретања *РСАНУ* не региструје ни за један од три прилога.

Прилог *одавде*, како је то уобичајено за заменичке речи 1. лица, може у књижевном тексту сигнализирати да је перспектива из које се посматра описивана ситуација јунакова, а не пишчева (пр. 21).

- (21) Конзул и младић су ћутали [...], али сваки је желео у себи да буде **далеко одавде** и да има другог сабеседника. (А.)
- (22) Чим пређоше брдо, доктор узвикну: Река! Река! Сенегал! Заиста, на **две миље одатле** текла је широка река [...]. (ЕК)

3.2. ЗП може упућивати на место које је један крај пута који спаја два места. Тај пут обично није инхерентно усмерен, него се на њега „наноси” усмереност тако што се један од тих крајева посматра као почетна тачка замишљеног кретања до другог краја. У оваквој употреби посведочен је у нашем корпусу само прилог *одавде*, али чини се да нема сметње да се употребе и друга два ЗП.

У оваквим примерима могуће је замислити и супротну усмереност. Тако у пр. 23 авионска линија не постоји ни *одавде* ни *довде*, али на њу говорник „наноси” смер у зависности од својих потреба – а у датом примеру он жели да оде с места на којем се налази:

- (23) Рекли сте када сте изабрани да ћете, уколико не прођете у други круг, отпутовати на Исланд да се смрзнете? – [...] отићи ћу. Само мислим да **одавде не постоји** авионска линија. (ЕК)

3.3. Замишљено кретање подразумевају и глаголи као што су *пружати се*, *простирати се*: субјекат тих глагола означава просторни објекат који је издужен, и по њему се креће посматрачев поглед. У пр. 24 то простирање је инхерентно усмерено, јер подразумева путању која има своју почетну и крајњу тачку:

- (24) [...] такозвана балканско-санџачка веза. Она од Турске преко Албаније и Македоније води до Космета и Рашке области, односно Санџака. **Одатле** јој се крак **пружа** до Сарајева [...]. (ЕК)

3.4. Кретање у физичком простору се замишља и у случају глагола *вирити*, *извиривати*, *помаљати се*, *штрчати* и сл.: поглед се креће по објекту чији је већи део сакривен неким другим објектом (налази се у њему или иза/испод њега), и то у смеру према крају објекта који се делимично види:

- (25) Сви су, очигледно, били пијани, неки се клизали по вину, неки падали у лонце, тако да су **оданде извиривале** само ноге, укрштене као мотке [...]. (ЕК)

Теоријски би била могућа и супротна усмереност: да ноге *урањају/увиру* у лонце; поглед би се онда кретао од стопала ка трупу. Међутим, таква усмереност не долази у обзир: поглед иде ка крајњем делу објекта.⁷

⁷ На то, на свој начин, указује и следећи пример из *РСАНУ*, наведен под т. 2 у оквиру одреднице *вирити*: *Руке у прозирним дугим сплетенијем рукавицама, откле вири мала, дебела, пребијела рука*. Наиме, „рука” се у овом примеру схвата пре као „прсти” него као кожа оног дела руке који се налази изнад лакта (што је, теоријски, такође могуће).

3.5. Кад је употребљен глагол *читати*, место на које упућују ЗП јесте место у тексту.

- (26) ТАСА (чита): „Према сазнању и трагу досад ученоме”...
 ЈЕРОТИЈЕ: Прескочи то! Одавде, ево, одавде читај! (Н.)

Пошто читање укључује и друге активности (бар изговарање, ако не и разумевање), овај случај је нека врста „моста” која ову употребу повезује са упућивањем на „место” у активности, пре свега кад је у питању причање и приповедање (т. 8).

4. Упућивање на место порекла (потипцања)

Ово значење се метонимијски надовезује на упућивање на МПК у физичком простору: између долажења из неког места и рођења у том месту често постоји егзистенцијална веза.⁸ Захваљујући тој вези, питање *Одакле долазиш?* може имати оба значења.

Међутим, значење порекла се осамосталило, тако да се у питању које значи „Које ти је место рођења?” може налазити не само глагол кретања (*Одакле долазиш?*) него – још чешће – глагол мировања (*Одакле си?*). Значење порекла се најбоље и препознаје у оним примерима у којима нема никаквог физичког кретања. То се очитује и у синтаксичким функцијама ових прилога: они су најчешће прилошки део предиката (кад значење порекла/потипцања може бити наглашено употребом речи *пореклом* (пр. 27)) или атрибут (пр. 28), али могу бити и допуна за место (уз глаголе кретања или глагол *потипцати*) (пр. 30) или одредба попридевљеном глаголском прилогу (пр. 29).

- (27) Јововић истиче да се „чиновници црногорске власти ките српским писцима који су рођени или **су пореклом одавде**, преводе их у црногорске [...]”. (ЕК)
- (28) Нећу да се удајем јер сам од детињства желела да пођем за једнога младића одавде. Био је пет година старији. (П.)
- (29) У разматрање су се укључили и Чикажани. Одатле дошавши министар образовања Арн Данкан каже да би се **тамо** школе затвориле само под налетом урагана, лавине. (ЕК)
- (30) Још је и то знала госпођица Изабела да [...] у оном, нижем свету расту њој потребне ствари. Оданде потичу њезин верни Миколај и Анусја, тамо се израђују резбарене фотеље [...]. (ЕК)

⁸ Ово значење помиње Пипер (1988: 35–36): „Деца су одавде = ’деца су пореклом одавде, тј. деца су рођена овде, живе овде’”. Он, наиме, говори о томе да заменички прилози „којима се обележава кинетички аспект просторног односа” могу бити употребљени само с глаголима који и сами имају то обележје; а ако нису, онда је реченица или „неприхватљива” или „добија неко транспоновано значење” – као што је оно у наведеном примеру. – У *РСАНУ* ово значење није уочено ни у вези с једним од три ЗП, нити се наводи пример који би се могао тако протумачити. То значење остало је непримећено и у *РСЈ*, иако је под *одатле* наведен пример – и то први по реду! – који се може тумачити и у смислу потипцања: *Дошао је одатле*.

Кад се у неком контексту могу употребити и заменички прилог за МПК и онај који упућује на место на којем се нешто налази/одвија, они по правилу стоје у опозицији: *бити овде* и *бити одавде* су јасно различитог значења.

5. Упућивање на узрок и извор

5.1. У овом значењу посведочени су – и, како се чини, могући – само заменички прилози *одавде* (пр. 31) и *одатле* (пр. 32); овај други је знатно чешћи. Оба су употребљена само анафорички: најављују последицу, а упућују на узрок, који је изречен пре њих.⁹

Употреба ЗП који означавају узрочно-последични однос открива метафору ПОСЛЕДИЦА ЈЕ ПРЕДМЕТ КОЈИ СЕ РАСТАВЉА ОД УЗРОКА-ПРЕДМЕТА. ЗП се, ако је употребљен с глаголима који садрже (и) префикс *из-* (као што су *произићи/произлазити*, *проистичати*, *исходити*, па и *развити се* – в. пр. 31), може заменити ППК *из+*ген., која би указивала на концептуализацију последице као ПРЕДМЕТА КОЈИ ИЗЛАЗИ ИЗ УЗРОКА-САДРЖАТЕЉА. Ако су у питању глаголи *потичати*, *долазити* (пр. 32), одговарајућа замена је у облику *од+*ген., која би имплицирала метафору ПОСЛЕДИЦА ЈЕ ПРЕДМЕТ КОЈИ СЕ ОДВАЈА ОД УЗРОКА-ПРЕДМЕТА. Најзад, могућа је и замена конструкцијом *због+*ген. (пр. 35), која не имплицира никакву нарочиту концептуализацију. Дакле, као и кад је у питању упућивање на физички простор, ЗП су неутрални према ППК коју замењују, односно према врсти места на које упућују.

У складу с концептуализацијом узрока као ПРЕДМЕТА, *одатле* може бити употребљено као корелатив *што*-клаузе која има именичку вредност (пр. 34).

- (31) Скривен бог стаде да се растапа под сунцем, али он потрча и ускочи у језеро Засавицу и у њему нестане. **Одавде се развише** чудни догађаји. (ЕК)
- (32) Тај неразмјер цијена робе долази ... **одатле**, што већина наших аграрних продуката ... стоји под ударом тржно-ниских цијена. (PCAHY)
- (33) Политичка решења [...] се најчешће не траже из историје, она скоро без изузетка, настају на основу интереса оних који имају снаге да их остваре. **Одатле** се војно-политичко сазревање албанске националне побуне данас може видети и као хаотични опстанак између разума и фанатизма. (ЕК)

5.2. Близак узроку је и извор добитка или користи. У нашем корпусу посведочена су три таква примера, сва три са прилогом *одатле*, који би одговарао ППК *од+*ген.; али да је могућа и концептуализација извора као САДРЖАТЕЉА, говори нам пример из PCJ (пр. 36):

⁹ PCAHY под одредницом *одатле*, под т. 2, бележи значење „указује да оно о чему је реч јесте, проистиче као последица, резултат нечега: из тога, на основу тога, отуда”, с примерима у којима тај прилог упућује и на узрок и на извор и на премису (за премису в. т. 6 овог рада). Под *одавде* узрочно значење PCAHY не региструје.

- (34) Куповао је и продавао и трампљивао старе хаљине, па је и одатле лепу пару видео. (*РСАНУ*)
- (35) У Србији има око 200.000 парова који се лече од стерилитета [...]. Први корак је [...] да се вештачка оплодња омогући за 1.000 парова и одатле очекујемо око 250 до 300 трудноћа. (ЕК)
- (36) Одатле, из тога писма сам све сазнао. (*РСЈ*)

6. Упућивање на премису

У овом случају ЗП упућује на чињеницу или стање ствари који су изнесени пре њега и служе као основа за извођење закључка, који следи за ЗП; стога је његова употреба увек анафоричка. Однос између премисе и закључка је узрочно-последични однос у домену мишљења, тако да се ово значење надовезује на значење описано у т. 5. (О томе сведоче и глаголи који се могу употребити у оба значења, као што су *произаћи/произићи, произ(и)лазити, проистицати* итд.)

Као и у претходном, и у овом значењу посведочени су само прилози *одавде* (пр. 37, 38) и *одатле* (пр. 39); за *оданде* нема примера ни у речницима ни у нашем корпусу.¹⁰

Као предикати могу бити употребљени глаголи који садрже (и) префикс *из-*, као што су (*про*)*излазити, происходити, проистицати* (пр. 37), одн. прелазни глагол *извлачити (дефиницију)* (пр. 39). Док сама употреба прилога *одавде* и *одатле* имплицира концептуализацију закључивања као растављања закључка од ПРЕМИСЕ, глаголи с префиксом *из-* ту представу растављања конкретизују као ИЗЛАЖЕЊЕ одн. ВАЂЕЊЕ САДРЖАНОГ ОБЈЕКТА ИЗ САДРЖАТЕЉА; слично важи и за глагол *закључити*. Као предикати могу бити употребљени и изрази као што су *очигледно је, постаје јасно* (пр. 38), који проистичу из метафоре РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ВИЂЕЊЕ. ЗП имају синтаксичку функцију допуне за (метафоричко) место.

- (37) Али да би ове положаје тачно предсказао, Птоломеј је морао да пође од **претпоставке** да се Месец креће путањом која га повремено доводи двоструко ближе Земљи него у другим приликама. **Одавде је** **происходило** да Месец у одређеним тренуцима треба да изгледа двоструко већи него иначе! (ЕК)

- (38) Свака његова [пишчева] реченица носи [...] остатке пиљевине које је писац са речи састругао, како би од њих начинио нови, изненађујући и неочекивани облик. **Одавде** већ **јасно постаје** да се та језичка материја у врењу мора у некакве сасуде расути [...]. (ЕК)

¹⁰ Као што смо видели, *РСАНУ* под одредницом *одатле* не прави разлику између те две групе примера, него их обе наводи у оквиру поменуте т. 2. Међутим, под одредницом *одавде* има, под бр. 2, дефиницију „(кад се изводи неки закључак) на основу овога, из овога, према овоме”, са редакцијским примером *Одавде проистиче да је он погрешно*.

- (39) Филм репродукује бар тај један услов природног виђења и опажања, и одатле Базен **извлачи** своју дефиницију екрана као застора. (ЕК)

7. Упућивање на „место” у времену

РСАНУ, под последњом тачком одреднице *одавде*, бележи временско значење тог прилога: „од овог времена, одсад”. Као потврде се наводе Змајева „Збирка речи из разних крајева, а поглавито из Војводине” (1898–1902) и српскохрватско-немачки речник Ристића и Кангрге (из 1928). Примера нема. Такође, под *одатле*, као трећа, претпоследња тачка наводи се, с квалификативом „нераспрострањено”, следећа дефиниција: „указује на време од којег почиње да се остварује глаголска радња: од тог времена, тренутка, отада”. Наводе се два примера (оба с почетка XX века), у обама је *одатле* употребљено анафорички и има синтаксичку функцију одредбе за време; сво једног:

- (40) Сабих се ја од стра̑ у дућан. Ма’ни је каква је била! Одатлен сам је се и клонио.

Оваква употреба прилога *одавде* и *одатле* – кад упућују на тренутак, период од којег почиње неко догађање, стање и сл. – метафоричка је. Одговарајућа појмовна метафора гласи МЕСТО У ВРЕМЕНУ ЈЕ МЕСТО У ПРОСТОРУ, при чему се подразумева да је време линија или издужени ПРОСТОР / ПУТ (више о концептуализацији времена у српском језику в. у Кликовац 2004). Иако су те метафоре иначе активне у значењима других заменичких речи (нпр. *РСАНУ* наводи обиље потврда за временска значења прилога *довде*, *дотле* и *донде*), у српском језику се више не изражавају директно лексемама *одавде*, *одатле* и *оданде*; о томе сведочи и чињеница што такво значење *РСЈ* не помиње ни за један од три прилога, и што наш корпус није понудио ниједан такав пример. Међутим, наведене метафоре су ипак индиректно активне у значењској мрежи ових прилога, и о томе ће бити речи у следећој тачки.

8. Упућивање на „место” у активности или процесу

ЗП могу упућивати и на „место” у некој активности; у питању могу бити посебне активности као што су приповедање (пр. 41) или говор о некој теми (пр. 42), или пак активност уопште (пр. 43). Пошто је свака активност протегнута у времену, оваква концептуализација активности се, најуопштеније говорећи, ослања на концептуализацију ВРЕМЕНА КАО ПУТА. Поред сваког примера наведене су додатне појмовне метафоре које се у њему препознају:

- (41) ЈЕРОТИЈЕ: Дабоме, говори као да си на саслушању. [...]

ВИЋА: Почни оданде кад сам те ја послао у варош да процуњаш.

ЈЕРОТИЈЕ: Одатле, дабоме! (Н.) [ДОГАЂАЛИ СУ ПРЕДМЕТИ КОЈИ ЧИНЕ НИЗ (ПРОТЕГНУТ У ВРЕМЕНУ); ПРИПОВЕДАЊЕ ЈЕ ПУТОВАЊЕ ПО ЛИНИЈИ ПРОТЕКЛИХ ДОГАЂАЛА]

- (42) Ти разговори су редовно **почињали** са слављењем неког од последњих Наполеонових успеха на ратишту или у међународној политици, али по својој склоности везир **је** одмах **прелазно** са потврдних и радосних ствари **на** тешке и неповољне. [...] Одатле је био само **један корак до** општих разматрања како је уопште тешко владати народима и заповедати људима [...]. Ту се већ **прелазило на** судбину Селима III и његових сарадника. (А.) [МИСЛИ СУ ПРЕДМЕТИ КОЈЕ ЧИНЕ НИЗ (ПРОТЕГНУТ У ВРЕМЕНУ); ГОВОР/ПРИЧАЊЕ О НЕЧЕМУ ЈЕ ПУТОВАЊЕ ПО ЛИНИЈИ МИСЛИ]
- (43) Колико су год наши државни органи сасецали и хапсили дилере, увек су се [...] појављивали нови људи који су настављали оданде где су њихови претходници били заустављени. (ЕК) [АКТИВНОСТ ЈЕ ПУТОВАЊЕ; ПРЕКИДАЊЕ АКТИВНОСТИ ЈЕ ЗАСТАНАК НА ПУТУ; НАСТАВЉАЊЕ АКТИВНОСТИ ЈЕ НАСТАВЉАЊЕ ПУТОВАЊА]

Метафоричко путовање не мора се одвијати само кроз активност него и кроз процес. Лексеме *пут*, *стаза* и сл. могу бити употребљене у значењу процеса који се проживљава до остварења неког циља. Пр. 44 је можда типичан за такве случајеве, и у њему видимо метафоричко разумевање процеса као пута које је резултат бар двоструке метонимије: град Токио стоји за Светско првенство, које ће се у њему одржати, а стадион Партизана за прву утакмицу у квалификацијама за то првенство; на основу тих метонимијских веза, процес квалификација се метафорички разуме као путовање кроз простор. Та метафоричка веза је ојачана чињеницом да од стадиона Партизана до Токија заиста треба преваљати и просторно растојање. У примеру постоји и додатна метафора пут је водич путнику:

- (44) Вечерашњи сусрет на стадиону Партизана почеће у 20,15 часова. [...] Одавде до Токија **води** дуг и тежак пут кроз квалификације за Светски шампионат 2002. (ЕК)

Поменућемо и пример из *РСАНУ* у којем запажамо вишеструку метафоричку концептуализацију:

- (45) У психологији је позната појава да се може бити горд својом личном трагиком ... Одатле до разматања није далеко.¹¹

У том примеру је, најпре, појам удаљености изворни домен за разумевање различитости (разлика је удаљеност). Даље, појаве које се разликују су апстрактне – стање (*гордост*) и активност (*разматање*), а концептуализују се као места у физичком простору, одн. предмети на њима смештени. Нај-

¹¹ Употреба ЗП да путу на „место” у активности/процесу забележена је у *РСАНУ* само у вези с прилогом *одатле* (дефиницијом „од тога (става, теме и сл.)”), не и у вези с *одавде* и *оданде*.

зад, подразумева се и да се растојање између та два „предмета” може прећи тако што ће се дато стање трансформисати у активност (ТРАНСФОРМАЦИЈА ЈЕ КРЕТАЊЕ/ПУТОВАЊЕ; ЕНТИТЕТ КОЈИ СЕ ТРАНСФОРМИШЕ ЈЕ НА ПОЧЕТКУ ПУТА, ЕНТИТЕТ КОЈИ ЈЕ ДОБИЈЕН ТРАНСФОРМАЦИЈОМ ЈЕ НА КРАЈУ ПУТА).

9. Закључак

9.1. Наш корпус је показао да је подсистем заменичких прилога за МПК не само трочлан него и троличан – везан за учеснике у комуникацији: прилогом *одавде* говорник упућује на место блиско њему, прилогом *одатле* на место близу саговорнику, а прилогом *оданде* на место далеко од себе (и, у канонском случају комуникације, од обојице).

Стога се ови заменички прилози могу употребити с другим показним речима за исто лице. Наш корпус нуди потврде да се *одавде* може комбиновати са *овај*, *овде*, *овамо*, *ево*; *одатле* са *тај*, *ту*; а *оданде* са *онај*, *онде*, *онамо*, *тамо*.

9.2. Прилог *одавде* се може употребити анафорички само кад упућује на узрок или премису; иначе се употребљава егзофорички. У приповедачком тексту може да укаже на то да се ситуација посматра из перспективе јунака, а не приповедача (пр. 21).

Одатле је у нашем корпусу употребљено егзофорички само у једном примеру (пр. 2), у свима осталим анафорички.¹² Егзофоричка употреба прилога *оданде* забележена је неколико пута – у једном примеру у питању је остензивна егзофора, кад се на МПК може упутити гестом (пр. 4), а у осталим ментална, кад се место на које се упућује замишља (пр. 7, 19). У осталим примерима *оданде* је употребљено ендофорички (и то анафорички), али с компонентом егзофоре: МПК које је претходно поменуто истовремено је и удаљено од говорника (како је очигледно у пр. 8, 18, 19, 30).

Одавде и, знатно чешће, *оданде* могу се употребити и катафорички – да упуте на садржај зависне клаузе која следи за њима (пр. 41, 43). Свакако би били могући и примери с корелативним *одатле* (нпр. *Одатле где стојиш, до мене има бар два метра*). Бележимо и да, ако упућује на узрок, катафоричко *одатле* може бити корелатив *што*-клаузе (пр. 32).

9.3. ЗП најчешће имају синтаксичке функције прилошких допуна или одредби за место (физичко – ако је у питању кретање у физичком простору, или метафоричко – кад упућују на узрок/извор, премису или „место” у активности), али могу имати и друге функције својствене прилошким речима: прилошког предикатива, атрибута или одредбе другим прилозима (пре свега *(не)далеко* и *близу*). Функција прилошке одредбе за време у вези је с њиховим временским значењем, које је застарело.

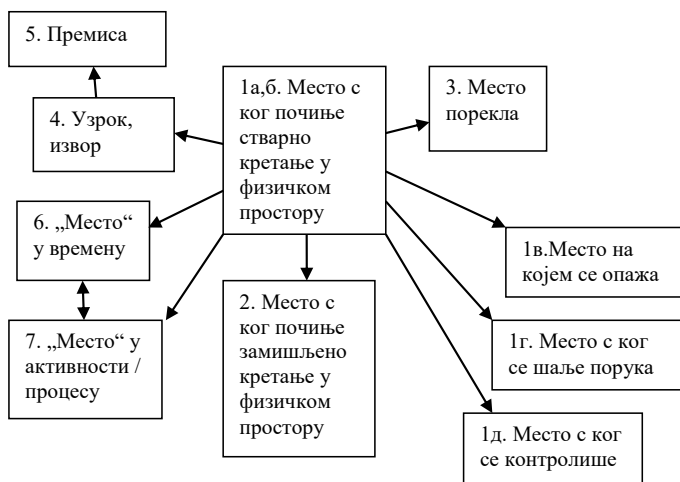
¹² Пипер (1988: 32) такође примећује да се прилози који упућују на домен саговорника, па међу њима и *одатле*, *отуд(а)*, „у домену говорне ситуације” употребљавају ретко, а да се „у писаном језику употребљавају готово увек у анафорској функцији”.

9.4. Разноликост употребе прилога *одавде*, *одатле*, *оданде* потиче од оне њихове семантичке компоненте да упућују на место почетка кретања. Како смо утврдили, то место може бити различито:

1. место у физичком простору од којег почиње стварно кретање
 - 1а. креће се човек или предмет
 - 1б. креће се чулни утисак
 - 1в. креће се порука
 - 1г. „пружа се” контрола
 - 1д. „пружа се” чуло
2. место у физичком простору од којег почиње замишљено кретање
3. место порекла (потипцања)
4. узрок и извор („место” у простору узрочности)
5. премиса („место” у простору закључивања)
6. „место” у времену
7. „место” у активности

Те употребе су међусобно повезане: центар категорије су случајеви стварног кретања у физичком простору, при чему су ентитети који се крећу конкретни (=чулно доступни) (1а и, нешто маргиналније, 1б). На њих се надовезује замишљено кретање (2), као и случајеви кад се крећу апстрактни (метафорички схваћени) ентитети (1в, 1г, 1д). Са основном употребом метонимијски је повезано значење порекла (3), а метафорички – упућивање на узрок и извор (4) и одатле на премису (5), затим на „место” у времену (6) и на „место” у активности (7). Употребе 4 и 5 специфичне су по томе што се у њима не може јавити прилог *оданде*, а *одавде* се, како смо видели, може употребити анафорички.

Схематски би се категорија употребе ЗП могла приказати овако (употребе су описане према врстама места с којег почиње кретање):

9.5. Из напомена у току рада могло се закључити да би обрада лексема *одавде*, *одатле* и *оданде* у РСАНУ могла претрпети ревизију. У светлу наше анализе, било би места да се одреднице допуне дефиницијама неких значења и/или одговарајућим примерима. Рецимо, значење потицања није уопште уочено, иако му је морала бити посвећена посебна дефиниција. Под *одавде* је дефинисано само значење упућивања на премису, не и значење упућивања на узрок. Упућивање на „место” у активности/процесу уочено је само у вези с прилогом *одатле*.

Нека значења нису морала бити посебно дефинисана – од речника се и не може то очекивати – али су могла бити илустрована одговарајућим примерима. Реч је о упућивању на извор чулног утиска (које је илустровано само у оквиру прилога *оданде*), упућивању на место с којег се шаље порука (илустровано је за прилог *одавде* и *оданде*, али не и за *одатле*), упућивању на место с ког се контролише, као и о упућивању на место на којем се опажа (ова два последња значења нису илустрована ни у оквиру једног од три прилога). Упућивање на место од којег се рачуна удаљеност забележено је само у вези с прилогом *одавде*, не и с *одатле* и *оданде*, а остали случајеви замишљеног кретања уопште нису уочени. Најзад, под *оданде* нема примера где је тај прилог употребљен као корелатив зависне клаузе, иако је баш он од три ЗП у тој употреби најчешћи.

Разлика између егзофоре и ендофоре такође можда није морала бити назначена у дефиницијама, али је требало да се те употребе прикажу примерима; међутим, у оквиру одреднице *оданде* пример с егзофором изостаје. Такође, ако је ЗП употребљен анафорички, очекивало би се да у примеру буде наведен антецедент; упркос томе, у многим примерима он недостаје (нпр. *Мицко их се сећа и јавља им се оданде*).

Треба, на крају, претпоставити да речничка грађа није понудила примере какви су нама били доступни у ЕК; међутим, уједначавање обраде ових трију прилога могло је помоћи да се празнине попуне.

ЛИТЕРАТУРА

- Кевечеш 2010:** Zoltan Köveczes, *Metaphor: A Practical Introduction*, Oxford: OUP.
- Клајн 1985:** Ivan Klajn, *O funkciji i prirodni zamenica*, Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Кликовац 2004:** Duška Klikovac, *Metafore u mišljenju i jeziku*, Beograd: XX vek.
- Кликовац 2006:** Duška Klikovac, *Semantika predloga – Studija iz kognitivne lingvistike*, Beograd: Filološki fakultet.
- Кликовац 2013:** Душка Кликовац, Граматичка категорија лица код показних речи у српском језику, *Зборник Матице српске за славистику*, 83, 269–286.

- Кликовац 2016:** Душка Кликовац, О употреби показних речи *evo, eto* и *eno*, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 45/3, 2016, стр. 101–134.
- Кликовац 2017:** Душка Кликовац, О употреби заменичких прилога за време *онда* и *тад(а)*, [у зборнику] *Путевима речи – Зборник радова у част Даринки Гортан Премк* (ур. Рајна Драгићевић), Београд: Филолошки факултет, 495–516.
- Кликовац 2018:** Душка Кликовац, О систему заменичких прилога за место у српском језику: прилог *тамо*, [у зборнику] *Српска славистика – колективна монографија (Радови српске делегације на XVI међународном конгресу слависта), Том I: Језик*, Београд: Савез славистичких друштава Србије, 125–140.
- Кликовац 2020a:** Душка Кликовац, О показним заменицама *оволики, толики, онолики* (семантички, синтаксички и прагматички аспект), *Српски као страни језик у теорији и пракси IV – Тематски зборник радова*, Београд: Филолошки факултет, Центар за српски језик као страни, 141–173.
- Кликовац 2020b:** Душка Кликовац, О употреби прилога *ту* и о природи система заменичких прилога за место у српском језику, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 49/1, 29–48.
- Лејкоф/Џонсон 2000:** George Lakoff, Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago: University of Chicago Press.
- Пипер 1988:** Предраг Пипер, *Заменички прилози у српскохрватском, руском и пољском језику (семантичка студија)*, Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Расулић/Кликовац 2014:** Катарина Расулић, Душка Кликовац (ур.), *Језик и сазнање – Хрестоматија из когнитивне лингвистике*, Београд: Филолошки факултет.
- РМС:** *Речник српскохрватскога књижевног и народног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска (прве две књиге и Загреб: Матица хрватска), 1967–1976.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд: САНУ, I–XXI.
- РСЈ:** *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Тејлор 2003:** John Taylor, *Linguistic Categorization*, New York: Oxford University Press.

Duška Klikovac

ON THE USAGE OF SERBIAN PRONOMINAL ADVERBS
ODAVDE, ODATLE, O DANDE

Summary

This paper, based on the theoretical framework of cognitive linguistics, explores the semantics and usage of Serbian pronominal adverbs *odavde* 'from here', *odatle* 'from there^{proximal}', *odande* 'from there^{distal}'. These adverbs have two semantic components: the place where motion begins and the space

connected to the participants in communication. The analysis shows that only the first component is pertinent to semantic diversification.

All of the meanings are described (along with the syntactic functions of the adverbs), starting from the central one ('movement of concrete objects in the physical space') towards those derived by the cognitive mechanisms of metonymy and metaphor. The resulting semantic network is described and schematically presented.

Key words: the Serbian language, demonstrative words, adverbs *odavde*, *odatle*, *odande*, cognitive linguistics, metaphor, metonymy.